

והדר, ואחרי שנלמד שהאמה נגאלת בקרובים, נילף [נלמד] ממנה עבד עברי הנמכר לישראל, שאף הוא נגאל בקרובים, מהקישא דעברי לעבריה, שנאמר [דברים טו]: "כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה". הכתוב מקיש את העברי לעבריה ללמד שדיניהם שוים!

ואם כן קשה: לפני שידענו את המיעוט "וגאלנו", לזה ולא לאחר, מדוע לא היינו לומדים שאף הנמכר לישראל נגאל באלה?

לפיכך התוספות מביאים תירוץ אחר על קושית ה"ר מאיר:

ומהר"י תירץ את קושית ה"ר מאיר:

כי ה"ר מאיר הבין מלשון רבי – "ומה מי שאינו נגאל באלה", שכוונתו לומר, שהנמכר לישראל אינו נגאל באלה.

אך יש לדחות זאת: דאי לא היינו דורשים "וגאלנו", לזה ולא לאחר, וכפי שהגמרא הבינה תחלה, הוה אמינא, הייתי אומר, דנמכר לישראל נמי נגאל באלה מקל וחומר, וכפי שטען ה"ר מאיר.

ויש לפרש את מה שאמר רבי "ומה מי שאינו נגאל באלה" באופן אחר:

אף על פי שיש ללמוד מקל וחומר שגם הנמכר לישראל נגאל באלה, בכל זאת, בנמכר לישראל לא נאמר בתורה בפירוש שהוא נגאל באלה, וזה נחשב לו חסרון.

והכי פירוש, וכך יש לפרש:

ומה מי שאינו נגאל באלה, פירוש – הנמכר לישראל, דלא כתיב בקרא בהדיא [בפירוש] שיגאל באלה, בכל זאת הוא נגאל בשש.

ומה הנמכר לעובד כוכבים, שאינו נגאל בשש, נגאל באלה.

עבד שמכרוהו בית דין, שנגאל בשש, וכי אינו דין לומר שיגאל באלה?! (526)

ותירץ ה"ר מאיר: דאיכא למיפרך יש לפרוך את הקל וחומר, ולומר: מה לנמכר לעובד כוכבים, שכן הוא יוצא במיתת האדון, ומאחר שריבה בו הכתוב יציאה זו, לכן דין הוא שיגאל באלה.

תאמר לנמכר לישראל, שאינו יוצא במיתת האדון.

שהרי נמכר לישראל עובד את הבן, ולכן דין הוא שלא יגאל באלה.

ולפיכך אין ללמוד את הנמכר לישראל מנמכר לעובד כוכבים בקל וחומר. (527)

אך התוספות מקשים על תירוץ ה"ר מאיר:

ומכל מקום קשה: דהא אמה עבריה מצינו למילף מהאי קל וחומר, הרי אפשר ללמוד שאמה העבריה נגאלת בקרובים, מאותו הקל וחומר דנמכר לעובד כוכבים:

מה הנמכר לעובד כוכבים, שאינו יוצא בשש, בכל זאת הוא נגאל בקרובים.

אמה שיוצאת בשש, קל וחומר שתגאל בקרובים.

ואין לפרוך את הקל וחומר הזה כפי שפרכנו לעיל לגבי עבד עברי שאינו יוצא במיתת האדון.

שהרי אמה עבריה אינה עובדת לא את הבן ולא את הבת. (528) ולכן היא יוצאת במיתת האדון.

526. מהר"י בן לב הוכיח מהגמרא בחולין [כב א] ומתוספות שם, שבמקום שאפשר לעשות קל וחומר משני צדדים עושים. כגון כאן: בענין נמכר לגוי נאמרה גאולת קרובים, ובענין מכרוהו בית דין נאמרה גאולת שש, והיה אפשר לומר כאן שני צורות של קל וחומר: [א] מאחר שבמכרוהו בית דין לא נאמר שנגאל בקרובים ובכל זאת נגאל בשש, אם כן נמכר לגוי שנגאל בקרובים. וכי אינו דין שיגאל בשש?!

[ב] מאחר שבנמכר לגוי לא נאמר שנגאל בשש ובכל זאת נגאל בקרובים, אם כן מכרוהו בית דין שנגאל בשש – וכי אינו דין שיגאל בקרובים?!

ולמרות ששני הלימודים הללו נראים כסותרים זה לזה דורשים משניהם לתת את דיני זה בזה, ושניהם יגאלו בין בשש ובין ביובל. [ולימוד זה הוא בתורת "במה מצינו". שמשוים את דיני שניהם, ואינו בתורת "קל וחומר"].

ולפי זה גם אם נאמר שדורשים מקל וחומר שעבד שמכרוהו בית דין נגאל בקרובים כטענת ה"ר מאיר, עדיין נכונים דברי רבי שיש לדרוש קל וחומר "ומה מי שאינו נגאל באלה נגאל בשש" וכו'.

527. אבל אם רבי דרש "שכיר" "שכיר" לגזרה שוה, הגמרא טוענת שראוי ללמוד את הנמכר לישראל מנמכר לגוי, ולמרות שתוספות כתבו לעיל [בדיבור הקודם] שאפשר לפרוך גזרה שוה, במה דברים אמורים? דוקא בפירכא מכח סברא [הכתובה בתורה], אבל על ידי דין שמצינו באחד ולא בחברו אין לפרוך את הגזרה שוה בלא שום סברא. [מהרש"א, עצמות יוסף על תוספות ד"ה אמאי קאמר בסוף הקטע השלישי].

528. להלן יז ב.

במחובר.

שור, שאוכל בתלוש – וכי אינו דין שאוכל במחובר?!

וכבר הזכרנו לעיל, שאדם אוכל אף בתלוש, ואם כן: מדוע הגמרא אומרת "ומה אדם שאינו אוכל בתלוש"? והרי הוא כן אוכל בתלוש!

אלמא, מוכח מכאן, שהתלמוד עביד [עושה] קל וחומר מאדם, וקורא לו "שאינו אוכל בתלוש", אף על פי שאמת הוא שהאדם אוכל אף בתלוש, ואיך אפשר לעשות קל וחומר שכזה?

אלא, בהכרח, הכי פירושו: ומה אדם שאינו אוכל בתלוש, כלומר, דלא כתיב בהדיא בקרא, שלא נאמר בפירוש בפסוק שאדם אוכל בתלוש.

ולמרות שאדם אוכל בתלוש, בכל זאת יש בו חסרון, בכך שדין זה לא נאמר בתורה בפירוש, ולפיכך אדם נחשב "קל" יותר מבהמה בענין זה, מפני שבבהמה נאמר בפירוש שהיא אוכלת בתלוש, ובכך יש בה "חומר" יותר מאדם.

והרי זה כעין מה דפירשתי הכא [כאן] בענין עבד הנמכר לישראל, שאפילו אם הוא היה נגאל בקרובים, יש חסרון בכך שדין זה לא נאמר בתורה בפירוש, ולפיכך הנמכר לישראל נחשב "קל" יותר מהנמכר לגוי, ולומדים ממנו "קל וחומר".⁽⁵³¹⁾

ומה מי שאינו נגאל באלה

[נמכר לישראל] יוצא בשש, זה שנגאל באלה [נמכר לגוי] אינו דין שנגאל בשש?!

ומקשים התוספות: ואם תאמר, שדה אחוזה יוכיח, שאף מי שנגאל באלה אין הכרח שהוא נגאל בשש:

שהמוכר את שדה אחוזתו לאחר, הרי היא נגאלת ב"אלה", על ידי קרובי המוכר.⁽⁵³²⁾ ובכל זאת שדה

נמכר לעובד כוכבים, דכתיב בהדיא [בפירוש] בקרא שנגאל באלה, וכי אינו דין לומר שיגאל בשש?⁽⁵²⁹⁾

ולמדנו מדברי מהר"י, שאפילו אם הנמכר לישראל היה נגאל באלה, יש חסרון בכך שדין זה לא נאמר בתורה בפירוש, ולפיכך הנמכר לישראל נחשב "קל" יותר מהנמכר לגוי, ולומדים ממנו "קל וחומר".

ודברי מהר"י מחודשים, ולפיכך מהר"י מביא ראיה לדבריו שמצאנו כיוצא בזה בגמרא במסכת בבא מציעא:⁽⁵³⁰⁾

והכי נמי אמרינן, וכיוצא בזה הגמרא אומרת בפרק השוכר את הפועלים [בבא מציעא פח ב]:

פועל העובד בשדה חברו רשאי לאכול מתבואת בעל השדה, שנאמר [דברים כג כו]: "כי תבוא בקמת רעך, וקטפת מלילות בידך". ופסוק זה מדבר בפועל העובד בתבואה המחוברת לקרקע, שהיא נקראת "קמה".

שור העובד בתבואה, אסור לבעליו למנעו מלאכול בתבואה שנאמר [דברים כה ד]: "לא תחסום שור בדישו". ופסוק זה מדבר בדייש, דהיינו בתבואה תלושה, שהשור דש אותה ברגליו להסיר קליפתה.

נמצא, שבין אדם ובין בהמה העובדים בתבואה, אסור למנוע אותם מלאכול ממנה. אלא שבענין אדם, נאמר דין זה בתורה בתבואה המחוברת לקרקע, ואילו בבהמה נאמר דין זה בתבואה תלושה.

והגמרא במסכת בבא מציעא פח ב אומרת, שבין אדם ובין בהמה אוכלים בין בתלוש ובין במחובר.

והגמרא שם מחפשת מקור לכך שבהמה אוכלת במחובר. ובתחילה הגמרא שם סברה שדין זה נלמד בקל וחומר מאכילת אדם:

דבעי למימר, שהתלמוד רצה לומר, דשור אוכל אפילו במחובר לקרקע, מקל וחומר מאדם:

ומה אדם, שאינו אוכל בתלוש, בכל זאת הוא אוכל

529. אבל, אם נאמר שרבי דרש "שכיר" "שכיר" הרי זה כאילו נאמר בפירוש בעבד שמכרוהו בית דין שנגאל באלה, ואי אפשר לדרוש מכאן קל וחומר [מהרש"א, וכן כתב מהרי"ט ע"ש בהרחבה].

531. האחרונים הקשו כמה קושיות על דברי התוספות בדיבור הזה. עיין בדבריהם.

532. שנאמר [ויקרא כה כה]: "כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו".

ומהרמב"ם [שמיטה יא יח] משמע שכל הקרובים יכולים לגאול את השדה.

אבל, בתוספות הרא"ש כאן תירץ על קושית תוספות ששדה אחוזה אינה נגאלת אלא על ידי הבן ולא על ידי שאר הקרובים.

530. לדברי המהרש"א [הנ"ל הערה 526] גם ה"ר מאיר מודה שאפשר לדרוש שני מיני קל וחומר הסותרים זה לזה, אלא שמלשון רבי היה משמע לה"ר מאיר שאלבא דאמת עבד שמכרוהו בית דין אינו נגאל באלה. ומהר"י מוכיח מהגמ' בהשוכר את הפועלים שלמרות שרבי

ורבי יוסי הגלילי מידי אלא באחר כתיב

מילים אלו אינן בגמרא, בספרים שלפנינו.

ויש ספרים שגרסו כן, וכדלהלן:

שנינו בברייתא: "ואם לא יגאל באלה".

רבי יוסי הגלילי אומר: "באלה" – לשחרור. בשאר כל אדם – לשעבוד. רבי עקיבא אומר: "באלה" – לשעבוד. בשאר כל האדם – לשחרור.

ובתחילה הבינה הגמרא שרבי יוסי הגלילי דורש את הפסוק כך: "אם לא יגאל באלה" [בקרובים], אלא בשאר כל אדם, אזי – "ויצא בשנת היובל", ולא קודם לכן, ומכאן שבקרובים לשחרור ובשאר אדם לשעבוד.

ורבי עקיבא דורש כך: "אם לא יגאל אלא באלה" [בקרובים] אזי – "ויצא בשנת היובל", ולא קודם לכן. ומכאן שקרובים – לשעבוד. ושאר כל אדם – לשחרור.

ובספרים שלפנינו הגמרא תמזה על רבי עקיבא: "מידי 'אלא' באלה כתיב?!" כלומר: הרי לא נאמר בפסוק 'אלא'! (538)

ובמסקנא עונה הגמרא שגם רבי עקיבא דורש "ואם לא יגאל באלה", אלא באחר, אזי – "ויצא בשנת היובל".

אך לדעת רבי עקיבא "אלה" היינו "אחרים", שאף הם הוזכרו בכתוב קודם לכן [ואילו לדעת רבי יוסי הגלילי "אלה" היינו קרובים].

אחווה אינה נגאלת בשש. (533)

ואף אני אביא [אלמד], שכיוצא בזה נמכר לעובד כוכבים, למרות שהוא נגאל באלה, בכל זאת הוא אינו נגאל בשש.

ולכאורה, היה אפשר לתרץ, שאי אפשר להוכיח מגאולת שדה לגאולת עבדים, מפני שהן שתי גאולות נפרדים. (534)

אך התוספות מוכיחים שאי אפשר לתרץ כן:

דהרי הכי נמי, כיוצא בזה, לקמן [כ ב], התלמוד עבד [עושה] הוכחה מגאולת עבד לשדה, ומגאולת שדה לעבד.

ואם כן עדיין קשה: גאולת שדה אחווה תוכיח, שאף מי שנגאל באלה, אין הכרח שהוא נגאל אף בשש. וכיוצא בזה, נאמר בנמכר לעובד כוכבים, שלמרות שהוא נגאל באלה, בכל זאת אינו נגאל בשש.

ומתמצים התוספות: ויש לומר, דאיכא למיפרך יש לפרוך את ההוכחה משדה אחווה:

מה לשדה שאינה נגאלת בשש, הרי זה משום שכן היא אינה יוצאה במיתת האדון [הלוקח], (535) ולהכי [ולכן] גם אינה יוצאה בשש!

תאמר בנמכר לעובד כוכבים, שיוצא במיתת האדון, הרי שהתורה ריבתה בו יציאות יותר משדה אחווה. (536) ומעבד הנמכר לישראל, (537) ועל כן, דין הוא שיוצא בשש.

[וצריך עיון מדברי הגמרא להלן כא ב, שבשדה אחווה הקרוב קרוב קודם לפדות].

533. מניין לתוספות ששדה אחווה אינה נגאלת בשש? אדרבה! נאמר קל וחומר: מאחר שעבד שמכרוהו בית דין שאינו נגאל בקרובים נגאל בשש, קל וחומר לשדה אחווה שנגאלת בקרובים שבוודאי נגאלת בשש!

ותירץ עצמות יוסף: יש לדחות את הקל וחומר: עבד עברי נגאל [על ידי עצמו בגרעון כסף] מיד, אבל שדה אחווה אינה נגאלת אלא לאחר שנתיים, [להלן כ ב], ולפיכך יש לומר שכשם שהורע כחה שאינה נגאלת מיד, כך הורע כוחה שאינה נגאלת בשש שנים. [עצמות יוסף על תוד"ה אמר קרא, בדיבור המתחיל "עוד הקשה מהר"י אדרבי במ"ש התוספות"].

534. ואכן כך תירץ תוספות הרא"ש. ועיין שם תירוץ נוסף והובא לעיל בהערה 532.

535. אלא הרי היא של יורשו.

536. שדה אחווה אינה יוצאת במיתת האדון.

537. שאינו יוצא באלה [בקרובים].

[לכאורה התנא היה יכול להוכיח שהכתוב ריבה בו יציאות יותר מהנמכר לישראל מכך שאינו יוצא במיתת האדון, כשם שאמרנו בענין שדה אחווה. אך יש לומר שרק אחרי שהתנא הסיק שאינו יוצא באלה אנו אומרים שאינו יוצא גם במיתת האדון, מפני שלהלן [זו ב] הגמרא דורשת מהכתוב "שש שנים יעבוד" שעובד אף את הבעל. וכל זה דוקא לאחר שלמדנו מ"יגאלנו" שאינו יוצא בגאולת הקרובים, אבל, לולא המקרא הוזה הייתי אומר ש"שש שנים יעבוד" ממעט גאולת קרובים, ועבד עברי אינו עובד את הבעל, שהרי הוקש עברי לעבריה. ועבריה הלא אינה עובדת את הבעל. מהרי"ט על הגמרא בתחילת טו ב].

538. שלש גירסאות נאמרו בדברי הגמרא שלפנינו [מלבד הגירסא שתוספות שוללים]:

[א] "ורבי יוסי הגלילי – מידי אלא באלה כתיב?!" פירוש: רבי יוסי הגלילי יתמה על רבי עקיבא: לדבריו – וכי נאמר "אלא באלה"? והלא נאמר "ואם לא יגאל באלה"! [מהר"ם].

[ב] המהרש"א כתב שכך צריך לגרוס: "מידי אלא באלה כתיב?!" וקושיא זו היא על רבי עקיבא. וזו הגירסא שהיתה לפני תוספות. והם באו לשלול את גירסת הספרים שכתוב בהם: "ורבי יוסי הגלילי מידי אלא באחר כתיב". וכדלהלן בתוספות.

אין שום תירוץ על קושיא זו, אלא אדרבה, במסקנא הגמרא אומרת שאף רבי עקיבא דרש "אם לא יגאל באלה" – אלא באחר [ורבי עקיבא מפרש ש"אלה" הם אחרים] ואם כן קשה, **בין לרבי יוסי הגלילי בין לרבי עקיבא** – "מידי אלא באחר כתיב?!"

אלא, בעל כרחך, אין לגרוס "מידי אלא באחר כתיב", ואין להקשות כן, מפני שלפי פשוטו של מקרא הכתוב בא למעט אחר, וכפי שתוספות כתבו לעיל.

ואכן ברוב הספרים המשפט הזה ["ורבי יוסי הגלילי מידי אלא באחר כתיב"] אינו כתוב.

והתוספות מיישבים את גירסת הספרים שכן גורסים את הקושיא הזאת:

ולספרים דגרסי ליה, נראה להר"מ דיש לפרש את הקושיא באופן אחר.

והכי [וכך] פירושו: "מידי אלא באחר כתיב", כלומר, אם היה מפורש בכתוב שאף אחרים יכולים לפדות את העבד, (541) אזי מאחר שנאמר "באלה", הרי בודאי הכתוב בא לומר שגאולת אחרים היא לשעבוד.

אבל, **כיון דהכתוב לא איירי [דיבר] בפרשה כלל בגאולת אחרים, אלא רק מענין גאולת הקרובים, אם כן, קשה: מנליה [מנין לן] לרבי יוסי הגלילי דבשאר כל אדם אפשר בכלל לגאול את העבד, ואותה גאולה היא לשעבוד?**

דילמא קרובים מצו למפרקיה – שמא אך ורק הקרובים יכולים לפדותו, אבל אחרים לא מצו למפרקיה אינם יכולים לפדותו כלל, **ואפילו לשעבוד** אינם יכולים לפדותו!

ולפי פירוש זה מיושבת הטענה הראשונה שתוספות טענו לעיל [שפשוטו של מקרא "באלה" ממעט אחרים], שהרי יש לומר, שאמנם הכתוב מדבר דוקא באלה ולא באחרים, אך אחרים אינם יכולים לפדות את העבד כלל!

יש ספרים, שבהם מלבד הקושיא הנזכרת על רבי עקיבא, הקשתה הגמרא הקשתה קושיא נוספת גם על רבי יוסי הגלילי: (539)

"ורבי יוסי הגלילי, מידי 'אלא באחר' כתיב?!"

כלומר: רבי יוסי הגלילי מפרש את הכתוב "ואם לא יגאל באלה" – אלא באחר, אזי – "ויצא בשנת היובל". אבל מנין לו לפרש כן? הרי בפסוק לא נאמר "אלא באחר"! ולפיכך יש לפרש "ואם לא יגאל באלה" אלא לא גאלוהו כלל וכלל, לא קרוביו ולא אחרים, אזי – "ויצא בשנת היובל!"

ואם כן, מנין למד רבי יוסי הגלילי שאם גאלוהו אחרים הרי הוא משתעבד להם? הרי אפשר לומר שכשם שאם גאלוהו הקרובים הוא משתחרר, כך גם אם גאלוהו אחרים הרי הוא משתחרר!

התוספות בדיבור שלפנינו, מתייחסים לגירסת הספרים הללו:

והתוספות נוטים לומר שאין לגרוס כן משני טעמים. וכדלהלן:

נראה, דלא גרס ליה התלמוד את הקושיא על רבי יוסי הגלילי, משני טעמים:

[א] **דפשטיה דקרא הכי הוא** – לפי פשוטו של מקרא, מאחר שנאמר "באלה", משמע שהפסוק מדבר בגאולת "אלה" בלבד, כלומר, בגאולת הקרובים.

וכך אמר הכתוב: "ואם לא יגאל בקרובים" אלא נגאל באחרים, אזי "ויצא בשנת היובל". ולא קשה דבר על רבי יוסי הגלילי. (540)

[ב] **ועוד, אם נאמר שהגמרא כן הקשתה לרבי יוסי הגלילי – "מידי אלא באחר כתיב". אם כן, קשה:**

דבמסקנא, לא מתרצא ההיא קשיא! במסקנת הגמרא

ואף לגירסת המהרש"א יש ליישב, שתחילה הגמרא שאלה בסתמא על רבי עקיבא – "מידי אלא באלה כתיב?!" מאחר שקושיא זו נאמרה בגמרא מיד אחרי דברי רבי עקיבא, ואחר כך הגמרא הוסיפה והקשתה אף על רבי יוסי הגלילי: "ורבי יוסי הגלילי מידי אלא באחר כתיב?!"

540. כלומר: מאחר שנאמר "ואם לא יגאל באלה" – ויצא בשנת היובל", אם כן משמע שהכתוב ממעט כל דבר שהוא חוץ מגאולת "אלה" – שהעבד לא יגאל בו מיד אלא ביובל. ומכאן, שבין אם העבד לא נגאל כלל, ובין אם העבד נגאל בגאולה שלא על ידי "אלה" [הקרובים], העבד יוצא בשנת היובל ולא קודם לכן.

541. בעל כרחו של האדון. [עיין הערה 592 על הגמרא].

[ג] במסורת הש"ס מובאת הגירסא: "ורבי עקיבא – מידי אלא באלה כתיב?!"

539. כך פירש עצמות יוסף.

אבל הרש"ש הבין שלפי הגירסא הזאת הגמרא הקשתה אך ורק על רבי יוסי הגלילי, ולכן הוא התקשה בהסבר דברי התוספות דלהלן ע"ש.

[לפי גירסת המהרש"א הנ"ל בהערה הקודמת, אכן קשה לומר שלפי גירסת הספרים המובאים בתוספות הגמרא הקשתה בין על רבי יוסי הגלילי ובין על רבי עקיבא. שהרי הקושיא על רבי עקיבא נאמרה סתם "מידי אלא באחר כתיב?!" אבל, לגירסת מסורת הש"ס יש לומר שהגמרא הקשתה שתי קושיות: [א] "ורבי יוסי הגלילי מידי אלא באחר כתיב?!" [ב] "ורבי עקיבא מידי אלא באלה כתיב?!"

יכולן להקשות: "לרבי עקיבא – מידי 'אלא' באלה כתיב"? כלום נאמר בפסוק 'אלא'?

ובעל כרחק הכל מודים שיש לפרש את הכתוב "ואם לא יגאל באלה" אלא באחרים, אזי "ויצא בשנת היובל".

אלא בסברא פליגי, רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא נחלקו בסברא, אי האי "באלה" אקרובים קאי או אחרים קאי, האם "באלה" היינו בקרובים, או באחרים.

ואף על פי שבתחילה היה פשוט לגמרא ש"באלה" היינו בקרובים, בכל זאת יש אפשרות לפרש ש"באלה" מתייחס לאחרים. דהא אחרים נמי כתיב בהאי קרא, שהרי גם גאולת אחרים נאמרה בפרשה, כמו ששינונו בברייתא: "ונגאל" – זו גאולת אחרים:

רבי יוסי הגלילי סבר: "באלה" אלו קרובים – לשחרור, אבל באחרים לשעבוד.

ורבי עקיבא סבר: "באלה" אלו אחרים – לשחרור. אבל בקרובים לשעבוד.

והקשה רבינו ברוך: כיון דאית ליה לרבי עקיבא דהאי "באלה" אלו אחרים, מאחר שרבי עקיבא סובר ש"באלה" היינו באחרים, ולדעתו גאולת אחרים היא לשחרור, אם כן קשה:

היכי קאמר איך אמר רבי עקיבא בברייתא לעיל: "באלה לשעבוד בשאר כל אדם לשחרור"?

הרי אדרבה, הוה ליה למימר היה ראוי לו לומר "באלה" דהיינו אחרים לשחרור ובקרובים לשעבוד! שהרי לדעתו "אלה" היינו אחרים!

ומתרצים התוספות: ויש לומר, אמנם לדעת רבי עקיבא "באלה" היינו בשאר כל אדם, אך לדברי רבי יוסי הגלילי קאמר, כלומר: מה שאתה רבי יוסי הגלילי קורא "באלה", דהיינו קרובים, אני רבי עקיבא אומר שהם לשעבוד. (543)

ורבי האי "ויצא בשנת היובל" מאי עביד ליה

[לדעת רבי בין גאולת קרובים ובין גאולת רחוקים היא לשחרור, ואם כן קשה: מדוע נאמר "ויצא בשנת היובל"?]

והתוספות מבארים את שאלת הגמרא:

ואף הטענה השניה מיושבת: ובהכי ובפירוש זה מתרצא שפיר אמסקנא, הקושיא "מידי אלא באחר כתיב" מתורצת למסקנת הגמרא.

דהרי למסקנת הגמרא מיירי קרא נמי, הכתוב מדבר גם אגאולת רחוקים שנאמר "ונגאל" – זו גאולת אחרים.

ומאחר שהכתוב גילה שאף רחוקים יכולים לגאול את העבד, אם כן לדברי הכל פשטיה דקרא הכי הוא, פשוטו של מקרא בא לומר "ואם לא יגאל באלה" אלא באחרים, כלומר "אלה" לשחרור, ו"אחרים" לשעבוד.

אלא שרבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא נחלקו מי הם "באלה" ומי הם "אחרים":

למר כדאית ליה – לרבי יוסי הגלילי ש"אלה" הם הקרובים, אם כן "אחרים" הם הרחוקים, והפסוק בא למעט את גאולת הרחוקים לשעבוד. (542)

ולמר כדאית ליה – ולרבי עקיבא ש"אלה" הם הרחוקים, אם כן "אחרים" הם הקרובים, והפסוק בא למעט את גאולת הקרובים לשעבוד.

אלא בסברא קמיפלגי

[מסקנת הגמרא שרבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא נחלקו בסברא: לדעת רבי יוסי הגלילי מסתבר שגאולת אחרים לשעבוד, שהרי אם תאמר לשחרור, ימנעו מלפדותו. ואילו לרבי עקיבא מסתבר שגאולת הקרובים לשעבוד ולא לשחרור, כדי שאדם לא ימכור את עצמו ויסמוך על גאולת קרוביו].

פירש בקונטרס: אי פשיטא לן דהאי "באלה" אקרובים קאי, אילו היה פשוט לנו ש"באלה" היינו בקרובים, הרי בעל כרחך היינו מפרשים את הפסוק "ואם לא יגאל באלה" – בקרובים, אלא באחרים, אזי – "ויצא בשנת היובל" ולא קודם כן.

ולפי זה, שעבוד ד"ויצא בשנת היובל" – מה שיש להבין מ"ויצא בשנת היובל", שדוקא בשנת היובל הוא יוצא, אבל לפני כן גאולתו היא לשעבוד, בודאי דין זה אחרים מישתמע, מתייחס לגאולת אחרים ולא לגאולת הקרובים. כדקאמר רבי יוסי הגלילי.

ואי אפשר לפרש את הפסוק "ואם לא יגאל באלה" בקרובים אזי "ויצא בשנת היובל". [כפי שהגמרא רצתה לומר תחילה לדעת רבי עקיבא] משום דמצית [שאתה

יוסף. [אבל עיין רש"ש].
543. עיין פירוש אחר במאירי.

542. וקושיית הגמרא – "אי הכי הדר קושיא לדוכתא" – מתייחסת רק לקושיא על רבי עקיבא ולא לקושיא על רבי יוסי הגלילי. עצמות

מדכתיב [ויקרא כה] "וחשב עם קונהו משנת המכרו לו עד שנת היובל", מוכח שהעבד משתחרר מן הגוי ביובל.

ובהכרח מדובר בעובד כוכבים שתחת ידך, דהרי אי מדובר בעובד כוכבים שאינו תחת ידך, לא ציית, הגוי לא ישמע לנו לשחרר את עבדו ביובל, מאחר שהוא קנה את העבד לעולם!

ואם כן, מדוע הכתוב הוצרך לומר "ויצא בשנת היובל"? ומתמצים התוספות: **ויש לומר, דאי מהתם**, אילו היינו באים להוכיח מעצם זה שהעבד יוצא מן הגוי ביובל שמדובר בעובד כוכבים שתחת ידך, היה אפשר לדחות את ההוכחה הזאת:

משום שהיה **אמינא דמיירי**, שהייתי אומר שהכתוב מדבר בעובד כוכבים שאינו תחת ידך, ואף על פי שאין בידינו להכריחו לשחרר את העבד ביובל, יש לפרש דאתי קרא למימר, שהפסוק בא לומר שמודיעין לו את הדין לעובד כוכבים, ואומרים לו שהתורה מצווה אותו לשחרר את העבד, אם אולי ירצה לשמוע לקבל עליו דין תורה.

אבל בעובד כוכבים שישנו תחת ידך, הוה אמינא לא ניתיב ליה כלל, היינו אומרים שלא נניחנו ביד העובד כוכבים כלל, אלא נשחררו בעל כרחו.

לפיכך, קא משמע לן הא קרא, השמיענו הכתוב הזה – "ויצא בשנת היובל", שאף בעובד כוכבים שישנו תחת ידך אסור לשחרר את עבדו בעל כרחו.

ואפשר ללמוד זאת מהכתוב "ויצא בשנת היובל", משום ד"יובל" שהוזכר בפסוק זה **איתר, שהרי הרבה "יובל" כתיבי בפרשה**, ולמה הזכיר הכתוב כאן "יובל"? אלא, הכתוב בא לומר, שאפילו אם אתה יכול להוציאו בעל כרחו של הגוי, כגון שהעובד כוכבים תחת ידך, בכל זאת לא תבא עליו בעקיפין לשחררו בעל כרחו, ולא יצא אלא אם כן ישלם לגוי כסף פדיונו לפי השנים שנתרו עד היובל.⁽⁵⁴⁸⁾

לא בעי למאי אתא, הגמרא לא מתכוונת לשאול לאיזה צורך נאמר עצם הכתוב "ויצא בשנת היובל".

דהא מיבעי ליה, שהרי יש צורך בכתוב ללמדנו שאם העבד לא נגאל באלה, אזי אינו יוצא מתחת יד עובד כוכבים כעבור שש שנים עד שיגיע היובל.

אלא הכי בעי – כך הגמרא מתכוונת לשאול: היה ראוי לכתוב לומר זאת בסגנון אחר: "ואם לא יגאל באלה, לא יצא"⁽⁵⁴⁴⁾ כלומר: לא יצא כעבור שש שנים.

ואמאי נקט, ולמה הכתוב אמר "ויצא בשנת היובל"?

והא כתיב בקרא אחרינא, והרי כבר נאמר בפסוק אחר שהעבד יעבוד עד שנת היובל בלבד! ולכן אפילו אם היה נאמר "לא יצא" היינו יודעים שהוא יצא ביובל.⁽⁵⁴⁵⁾

(546)

א-טו בעובד כוכבים שישנו תחת ידך.

[הגמרא הקשתה לדעת רבי מדוע נאמר ויצא "בשנת היובל"? והלא כבר נאמר בפרשה קודם לכן שהעבד יוצא ביובל!]

והגמרא מתרצת, שהכתוב בא לומר שאפילו בעובד כוכבים שישנו תחת ידך, אין העבד יוצא ממנו עד שנת היובל].

פירש בקונטרס: הכתוב בא לומר שאף על פי שהעובד כוכבים תחת ידך, בכל זאת אם העבד לא יגאל על ידי קרוביו או אחרים, **ישתעבד בו הגוי עד היובל, ואין אתה רשאי לבא עליו בעקיפין**,⁽⁵⁴⁷⁾ כלומר לשחררו בעל כרחו של הגוי.

א. ומקשים התוספות: **ואם תאמר**: מדוע הכתוב הוצרך לומר "ויצא בשנת היובל" כדי ללמדנו שמדובר בעובד כוכבים שתחת ידך? **תפוק ליה**, הרי יש ללמוד זאת ממקום אחר:

[כן נראה לבאר על פי דרך הרש"ש בביאור התוספות. ויש מפרשים את דברי תוספות בדרך אחרת, עיין עצמות יוסף ופני יהושע. ועיין פירוש אחר במאירי].

546. תירוץ הגמרא יתבאר בתוספות בדיבור הבא.

547. היינו בערמה, בטענות שאינם נכונות [על פי רש"י ב"ק ק"ג א]. ומכל מקום כוונת הגמרא לכופף את הגוי להוציאו בעל כרחו [כך מוכח מטענת הברייתא: "וכי מה אפשר לעשות לו". וכן מוכח מהמשך דברי תוספות], ואולי הטענות ממשמות כנגד חילול השם.

548. עיין היטב בהערות 606 607 על הגמרא. [שם התבארו דברי תוספות על פי עצמות יוסף בתירוץ הראשון בהרחבה].

544. על פי רש"ש. [אבל עיין עצמות יוסף ופני יהושע].

545. אבל, לדעת רבי יוסי הגלילי ורבי עקיבא, כך אמר הכתוב: "ואם לא יגאל באלה – אלא בגאולה אחרת, אזי – ויצא בשנת היובל". ואין להקשות לדבריהם: מדוע לא נאמר "לא יצא"? מפני שהכתוב מדבר באופן שהעבד נגאל מידי הגוי והוא יוצא מידי מיד, אלא שהכתוב בא לומר שלמרות שהוא יוצא מידי הגוי מיד בכל זאת הוא משועבד למי שפדאו ואינו יוצא עד היובל. ולפיכך אי אפשר היה לומר "ואם לא יגאל באלה לא יצא". שהרי הוא יוצא מרשות הגוי. ומטעם זה הכתוב אמר "ויצא בשנת היובל". לרמוז שלפני כן הוא משועבד לפודה.

[ומטעם זה הגמרא הקשתה כאן רק על רבי, ולא על רבי יוסי הגלילי].

קיא ב] "גזל הגוי מותר", כי אם גזל הגוי מותר, יש להקשות. (552)

[א] מה שייך יציאת יובל? הרי מותר לגזול את העבד בעל כרחו של הגוי מיד!

[ב] ולמה לי נמי דקדוק כלל? ומדוע הישראלי צריך לדקדק עם הגוי בדמים אם בא לפדות ממנו את העבד? הרי מותר לו לגזולו ממנו בעל כרחו בלא לתת לו דמים כלל!

ומתמצים התוספות: ויש לומר, דהכא, שהעובד כוכבים בטוח עליו, (553) שסמך על העבד העברי הנמכר לו, ונתן לו מעות על מכר גופו, בא הכתוב להשמיענו שצריך לדקדק עמו מפני חלול ה'. (554)

שכן מוציא בבת ישראל

[מסתבר לרבות ששטר מועיל באמה יותר מחזקה, מפני שמצאנו ששטר מוציא את בת ישראל מידי בעלה].

לכאורה קשה: מדוע הגמרא נקטה בשטר – שכן "מוציא" בבת ישראל? הרי שטר אף "מכניס" את בת ישראל לרשות בעלה בקידושין, ושטר זה דומה לשטר קנין האמה, שהרי אף שטר האמה "מכניס" אותה לרשות האדון –

ואם כן, היה ראוי שהגמרא תאמר בשטר "שכן" "מכניס" בבת ישראל!

וכדי לתרץ קושיא זו אומרים התוספות:

והא – והטעם לכך דלא נקט התלמוד "שכן" "מכניס" בבת ישראל, דהוא דמוי טפי, ששטר קידושין דומה יותר לשטר האמה העבריה, מפני ששניהם "מכניסים" –

זה משום דבגט כתיב בהדיא, מפני שנאמר בתורה בפירוש ששטר מוציא [דברים כד]: "וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה". ואילו בקידושין לא נאמר בתורה בפירוש ששטר מכניס, אלא למדים זאת [לעיל ה א] משטר גירושין. (555) ולפיכך הגמרא העדיפה להביא את

והתוספות רומזים שהיה אפשר להקשות קושיא אחרת על דברי הגמרא:

מדוע הכתוב הוצרך לומר "ויצא בשנת היובל" ללמדנו שמדובר בעובד כוכבים שתחת ידך? הרי עדיין יש ללמוד זאת מהפסוק "וחשב עם קונהו", וכדלהלן:

במסכת בבא קמא [קיג תחילת עמוד ב] אמר רבי עקיבא: "יכול יגלום עליו", כלומר: שמא תאמר שישראל הבא לפדות עבד עברי מן הגוי יטעה את הגוי וישלם לו פחות מדמי העבד? (549)

תלמוד לומר: "וחשב עם קונהו". כלומר ידקדק עם קונהו, שאסור להטעות את הגוי.

ולכאורה מוכח מכאן שהכתוב מדבר בעובד כוכבים שתחת ידך. שהרי אם אינו תחת ידך, איך הישראלי יוכל לשחררו בפחות מדמיו?

ואם כן קשה: מדוע הוצרך הכתוב לומר "ויצא בשנת היובל" ללמדנו שמדובר בעובד כוכבים שתחת ידך? הרי יש ללמוד זאת מהכתוב "וחשב עם קונהו"!

וכדי לענות על כך אומרים התוספות:

ואף על גב דכתיב "וחשב עם קונהו", דדרשינן ליה [בבבא קמא שם] שידקדק עם קונהו ולא יכעוס (550) יערים עליו, בכל זאת אין להוכיח מכאן שהכתוב מדבר בעובד כוכבים שתחת ידך.

הואיל ואף על פי שאינו תחת ידך, פעמים שיכול ישראל להערים עליו על עובד כוכבים שמסכים לקבל עליו את דין התורה ולפדות את העבד כפי השנים שנותרו עד היובל, ולהטעותו בדין וחשבון. (551)

ב. תוספות מקשים על דברי הגמרא שלומדת מ"ויצא בשנת היובל" שהכתוב מדבר בעובד כוכבים שישנו תחת ידך:

ואם תאמר: אי, אם אכן הכתוב מדבר בעובד כוכבים שישנו תחת ידך, קשה מכאן למאן דאמר [בבא מציעא

549. כך פירש ר"י שם. אבל רש"י פירש באופן אחר, ולדבריו אין מקום לקושיא התוספות.

549. כך פירש ר"י שם. אבל רש"י פירש באופן אחר, ולדבריו אין מקום לקושיא התוספות.

550. אולי צריך לומר "יגלום" [במקום יכעוס] רש"י. וכן כתוב בתוספות הרא"ש "ויגלום", היינו שיטעה את הגוי].

ובהוה אמינא הניחו התוספות שהכוונה היא לכפות על הגוי שיוציאו בעל כרחו, ולשון ערמה שנקטו, היינו כלפי שמיא [כמבואר בהערה 457], ואם כן, בודאי מדובר בגוי שתחת ידך, שאפשר לכופו. אבל למסקנא, מסביר התוספות שערמה היא כפשוטו, כלפי הגוי, שמטעה אותו, וזה שייך גם בגוי שאינו תחת ידך.

551. בתוספות הרא"ש כתוב בחשבון ובדין [והיינו שני דברים: א.

552. כך מפורש בתוספות הרא"ש. וכן הקשה הריטב"א.

553. בתוספות הרא"ש כתוב "בטח בו" [בלשון עבר].

554. המילים "מפני חילול ה'" כתובות בתוספות הרא"ש. וכן מוכח בריטב"א. ועיין בבא קמא קיג ב תוספות ד"ה שלא.

555. שנאמר: "ויצאה... והיתה". הוקשה הויה [קדושין] ליציאה [לגירושין].

אך יש לפקפק על קושית תוספות, ולשאל: מנין למדו התוספות שהפקר מועיל בעבדים? אולי הפקר אינו מועיל בעבד עברי כלל! (558)

וכדי לדחות זאת, מוכיחים התוספות שהפקר מועיל בעבד עברי:

שהרי אפילו עבד כנעני, למרות שאין ספק שגופו קנוי, בכל זאת יצא בהפקר לדעת שמואל, דאמר: "המפקיר את עבדו הכנעני, יצא לחרות ואין האדון צריך לתת לו גט שחרור. ודברי שמואל מובאים בפרק השולח [גיטין לח א].

ומאחר שלדעת שמואל עבד כנעני יוצא בהפקר, בודאי שגם עבד עברי יוצא בכך, אפילו למסקנת הגמרא שעבד עברי גופו קנוי.

ואם כן נשאר הקושיה: ולמה לי שטרא? יפקירנו בדיבור בפיו! (559)

והתוספות ממשיכים לדון ולחזק את קושיתם:

מה שאמר שמואל "המפקיר עבדו יצא לחרות ואין צריך גט שחרור" אינם מוסכמים על דעת הכל, אלא יש אומרים [בגיטין לח ב – לט א] שהמפקיר עבדו יצא לחרות וצריך גט שחרור. ודבריהם יבוארו להלן [בתירוץ התוספות].

ועל כל פנים, לדעת החולקים על שמואל וסוברים שהמפקיר את עבדו יצא לחרות וצריך גט שחרור, לכאורה לדבריהם אין להקשות מדוע עבד עברי צריך שטר – ויפקירנו, שהרי ההפקר אינו משחרר את העבד לגמרי בלא שטר!

אך התוספות מבארים שאפילו החולקים על שמואל

שטר גירושין, משום שהוא המקור שממנו לומדים אף את שטר קידושין. (556)

לימא ליה באפי תרי זיל

[הגמרא הבינה שעבד עברי אינו קנוי לאדונו. אלא הרי הוא משועבד לו לעבדו. והרי זה כבעל חוב. ולפיכך קשה: מדוע צריך לכתוב לו שטר? יאמר לו בפני שני אנשים "לך". והרי זה כמחילת חוב המועילה בדיבור בלא שטר!

ומתריצין: עבד עברי גופו קנוי, ואין מחילה מועילה בו, אלא שטר שחרור].

ומקשים התוספות: תימה, אמאי פריך גמרא מדוע הגמרא מקשה: "לימא ליה באפי תרי זיל", ועל קושיא זו הגמרא מתרצת "עבד עברי גופו קנוי" ואין מחילה מועילה בו? הרי ראוי להקשות קושיא אחרת שהיא קשה אפילו אם נאמר שעבד עברי גופו קנוי! (557)

אמאי לא פריך, מדוע הגמרא לא שואלת כך:

שטר שיחרור למה לי? – ויפקירנו!

כלומר – הרי האדון יכול לומר שהוא "מפקיר" את עבדו, והעבד משתחרר בדיבורו בלא שטר! ואם כן מדוע צריך לכתוב לו שטר?

והרי "הפקר" מועיל אפילו במזון הקנוי לאדם, ואם כן, אפילו למסקנת הגמרא, שעבד עברי גופו קנוי, עדיין קשה: מדוע האדון צריך לכתוב שטר? יפקירנו בדיבור בלא שטר!

556. על פי תוספות הרא"ש. וכן כתבו ריטב"א ושיטה לא נודע למי. [ועיין תירוץ נוסף ברמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ושיטה לא נודע למי].

557. תוספות הרא"ש הקשה את קושית תוספות על מסקנת הגמרא שעבד עברי גופו קנוי, ובהסבר תוספות שלפנינו צריך לומר כפי שבארנו בפנים, שתוספות טוענים שהגמרא יכלה להקשות קושיא אחרת ואז תירוץ הגמרא שעבד עברי גופו קנוי לא היה מתרץ כלום. וכל זה לגירסת הספרים שלפנינו. והיא גירסת המהרש"ל. אבל המהרש"א גרס כך: "תימה: ויפקירנו". וכו'. ולא גרס "אמאי לא פריך ויפקירנו" מפני ששאלת התוספות נכונה גם לתירוץ הגמרא.

558. תוספות לא ביארו מדוע היה עולה בדעתנו לומר שהפקר אינו מועיל בעבד עברי. ויתכן שטעם הדבר מפני שהיה עולה בדעתנו שהעבד אינו שייך לעצמו כלל אלא לאדונו. ואם כן גם כאשר האדון יפקירנו אין הוא יכול לזכות בגופו, שהרי אין לו כלל רשות ממונית בפני עצמו. [וכעין זה כתבו האחרונים בענין אחר, עיין להלן הערה 560].

וכן משמע מלשון תוספות "שהרי אפילו עבד כנעני שגופו קנוי יצא

בהפקר". ומכאן שהיה עולה בדעתנו שמאחר שגופו של העבד קנוי אין הפקר מועיל בו.

559. קשה: הפקר לעניים ולא לעשירים אינו נפקר, ואין הפקר מועיל אלא אם מפקיר את נכסיו לכל, והנה בעבד כנעני מובן שמועיל הפקר למרות שהעבד זוכה בעצמו מיד, מפני שאם לא ירצה לזכות בעצמו אחרים יקדימו ויזכו בו. אבל בעבד עברי הרי אין שום אדם יכול לזכות בו, ואף האדון עצמו אינו יכול למכרו כשהוא ברשותו [כמבואר ברמב"ם עבדים ד י], ואם כן כיצד יועיל בו הפקר? והלא אינו הפקר לכל! [פני יהושע, ועיין ספר המקנה].

ולכאורה יש לומר, שהמפקיר את נכסיו, אין צריך שבפועל אחרים יוכלו לזכות בהם, אלא צריך שמצדו הוא יפקיע את כל בעלותו על החפץ. אבל אם מפקירו לעניים ולא לעשירים. נמצא שעדיין משייר את הבעלות בידו לענין למנוע מן העשירים לזכות בחפץ. ולכן אין ההפקר מועיל. אבל המפקיר את עבדו העברי, אינו משייר בידו שום זכות בעבד, ומה שאין אחרים יכולים לזכות בו זהו משום זכויותיו של העבד שאין האדון רשאי למכרו ולתתו לאחר. וכן כתב בירורי השיטות, ועיין בשיעורי רבי שמואל.

אך לפי זה צריך ביאור: מדוע הגמרא הקשתה "למה לי שטרא, לימא ליה באפי תרי זיל"? הרי פשיטא שיש יציאות אחרות חוץ משטר!

וכדי לבאר דבר זה אומרים התוספות:

הגמרא לא התכוונה להקשות שקנין שטר הוא קנין מיותר, ואפשר להוציא את העבד בלא שטר על ידי דבר אחר.

אלא הכי קשיא ליה, כך הוקשה לגמרא:

אף כשבא האדון להוציא בשטר ולא בדבר אחר, למה לי שטר?

והרי את אותו לשון הכתוב בשטר – דהיינו "הרי את בן חורין", או "הרי את לעצמך", כדתנן בפרק המגרש [גיטין פה ב] – אותו לשון עצמו יאמר לו בעל פה, ואינו צריך לשנות את לשונו ולומר לו: "הרי אתה הפקר", אלא יאמר לו את הלשונות הכתובים בשטר.

והגמרא הבינה שהאומר לעבדו "הרי אתה בן חורין", יצא לחרות, משום **דסלקא דעתין** שעלה בדעתנו דעבד עברי אין גופו קנוי לאדון. ולפיכך אין צריך אלא מחילה, שהאדון ימחול לעבד על השעבוד שהוא משועבד לו, כמו במחילת חוב בעלמא. ולשון "הרי אתה בן חורין" או "הרי אתה לעצמך", הן לשונות המועילות בתורת מחילה. (563)

ולבסוף, בתירוץ הגמרא, דמסיק רבא: **עבד עברי גופו קנוי**, אם כן אי אפשר למחול לעבד על שעבודו בתורת מחילה, אלא צריך לשחררו בשחרור האמור בתורה או בהפקר.

ולפיכך, **הלשון הכתוב בשטר אין הוא מועיל בעל פה**, מפני שלשון "הרי אתה בן חורין" אינו לשון הפקר.

בענין עבד כנעני, מודים שהמפקיר את עבדו העברי אין צריך לכתוב לו גט שחרור וכדלהלן:

ואפילו למאן דאמר דהמפקיר עבדו יוצא לחרות וצריך גט שחרור, כל הטעם לכך שהעבד צריך גט שחרור היינו כדי להתירו בבת ישראל, (560) אבל לענין זכויות הממון, העבד יוצא לחרות על ידי ההפקר בלא גט שחרור, ודין זה שייך רק בעבד כנעני, שהוא אסור להנשא לישראלית בת חורין כל זמן שלא קיבל שטר שחרור. אבל עבד עברי, מותר לו להנשא לישראלית בת חורין אפילו בעודו עבד. (561)

ואם כן קשה: בעבד עברי – למה לי שטרא? הרי האדון יכול להפקירו בפיו, ואין צריך לכתוב לו שטר שחרור, כיון דבלאו הכי גם בעודו עבד הוא מותר להנשא לבת חורין!

סיכום קושית תוספות:

לדברי הכל המפקיר את עבדו העברי, העבד יצא לחרות ואינו צריך גט שחרור. ואם כן קשה: מדוע שנינו שעבד עברי יוצא בשטר? הרי האדון יכול להפקירו בפיו אפילו בלא כתיבת שטר!

ומתרצים התוספות: **ויש לומר, דאין הכי נמי**, אכן האדון יכול להפקיר את עבדו העברי אפילו בדיבור בלא כתיבת שטר.

ומיהו, בכל זאת, לא הוה קשה לגמרא: **למה לי שטרא ליפקה** [יוציאוהו] **בהפקר** –

משום דפשיטא דיש יציאות אחרות לבד משטר.

אמנם, אם האדון הפקיר את עבדו בלשון "הפקר", אין צורך לכתוב לו שטר, אבל הברייתא מדברת באופן שהאדון לא הפקיר את עבדו בלשון "הפקר" אלא כתב לו בשטר "הרי אתה בן חורין", וכדומה, ולשון זו אינה מועילה מדין הפקר. וצריך לכותבה בשטר. (562)

לאסור אלא להתיר, ועבד עברי שנתשחרר מקנין הממון שבו ממילא נאסר בשפחה, מפני ששיעבודו הוא שהתירו בשפחה, וכשפקע שיעבודו ממנו פקע היתר השפחה מאליו. [ועיין בירורי השיטות].

562. ומדוע לא שנינו במשנתנו שהעבד יוצא על ידי הפקר? עיין להלן הערה 564.

563. [נראה שלשון הפקר היינו כשמפקירו לכל, אבל הפקר לעניים ולא לעשירים אינו הפקר. וכאשר האדון אומר "הרי אתה לעצמך", אין לשון זו מלמד שמפקירו לכל, אלא שמקנהו לעצמו, ובלשון "הרי אתה בן חורין" משמע שהאדון מותר לעבד על השעבוד שהוא משועבד לו, ומשחררו מאותו שעבוד. ועיין לעיל הערה 559].

560. בעבד כנעני יש שני קנינים: [א] קנין ממון – מעשה ידיו ומציאתו וכו' שייכים לאדון. [ב] קנין איסור – מכח קנין האדון העבד אסור בבת ישראל.

ההפקר מועיל רק לענין זכויות הממון, ולא לענין קנין האיסור.

561. יש מפרשים בתירוץ רבא – "עבד עברי גופו קנוי" שכוונת רבא שיש לרבו קנין איסור, שכל זמן שהעבד אצל רבו הרי הוא מותר בשפחה כנענית, והשחרור גורם שיעשה כשר ישראל ואסור בשפחה כנענית. והפקר אמנם מועיל להפקיע את זכות הממון אבל אינו מפקיע את קנין האיסור. [ריטב"א בהסבר דעת הרמב"ן].

מדברי תוספות משמע שלא פירשו כן, אלא לדעתם אין צורך להפקיע את קנין האיסור שבעבד עברי על ידי שטר.

ויש לבאר את טעמם על פי דברי המהרי"ט:

המהרי"ט טוען כנגד המפרשים הנ"ל, שלא מצאנו גט שחרור שבא

סבירא ליה הכי – ואילו רבא עצמו אינו סובר כן, אלא הלכה כדברי משנתנו שאין גופו קנוי.

שהרי יש להוכיח מדברי הגמרא להלן [כח א] שרבא פסק להלכה שעבד עברי גופו קנוי:

דהתלמוד אמר לקמן בפירקין [כז ב – כח א]:

אדם שחברו חייב לו שבועה, רשאי הוא לגלגל עליו אף שבועה אחרת. כגון: ראובן טען ששמעון חייב לו מנה של הלואה, ומנה של פקדון. והביא עד אחד המעיד על ההלואה בלבד, ונתחייב שמעון להשבע על אותו מנה ולהכחיש את דברי העד, רשאי ראובן לשמעון "השבע לי אף על הפקדון שאני תובע ממך". ודין זה נקרא "גלגול שבועה".

ושאלו בגמרא [לקמן כח א]: **עד היכן כחה של גלגול שבועה גדול יותר מאשר השבועה עצמה?**

ואמר על כך רבא: כגון שהתובע אמר לנתבע "השבע לי בגלגול שבועה שלא נמכרת לי בעבד עברי", שאם היה התובע מביא עד אחד שמעיד שהנתבע נמכר לו לעבד עברי, לא היה בכוחו להשביעו על טענה זו, [מהטעם שיבואר להלן]. ואילו אם הנתבע חייב לו שבועה על דבר אחר, התובע רשאי להשביעו בגלגול שבועה אף על טענה זו.

והגמרא שם הניחה שעבד עברי אין גופו קנוי, אלא הרי זה כחוב ממון, ולפיכך הגמרא תמהה על דברי רבא:

הרי עבד עברי חייב לאדונו חוב לעבוד לו, והרי זה כמו חוב ממון, (565) ואם כן, אילו היה עד אחד המעיד שהנתבע נמכר לו לעבד עברי, בודאי היה התובע רשאי להשביעו, ומדוע אמר רבא שכח גלגול שבועה גדול יותר מכח השבועה עצמה בזה?

ומסיק, והגמרא שם עונה: **רבא לטעמיה**, לשיטתו [בסוגייתנו], **דאמר רבא: עבד עברי גופו קנוי**, ואין כאן טענה של חוב ממון בלבד, שהיא טענת "מטלטלין", אלא טענה על גופו של העבד.

ועבד הוקש לקרקע, ולכן אין נשבעים עליו כמו שלא נשבעים על תביעת קרקע.

אמר רבא: זאת אומרת עבד עברי גופו קנוי

ולפיכך אין מחילה מועילה בו, וצריך לשחררו בשטר.

והתוספות דנים, האם רבא אמר את דבריו לדברי הכל, או שיש תנאים הסוברים שעבד עברי אין גופו קנוי:

תחלה התוספות מנסים להוכיח שמשנתנו סוברת שעבד עברי אין גופו קנוי:

במשנה [לעיל יד ב] שנינו שעבד עברי קונה את עצמו בשנים וביובל ובגרעון כסף. ולא הזכר במשנה שטר. ואילו בברייתא שנינו שקונה את עצמו בשטר. ונשאלת השאלה: מדוע לא שנינו במשנתנו שעבד עברי נקנה בשטר?

ומכח שאלה זו תוספות מוכיחים שמשנתנו סוברת שעבד עברי אין גופו קנוי וכדלהלן:

מדלא חשיב במתניתין שטר, משמע דהתנא ששנה את משנתנו, סבר דעבד עברי אין גופו קנוי, והאדון יכול למחול לו על עבודתו אפילו בדיבור בלא כתיבה בשטר. ולפיכך אין צורך לכתוב לעבד שטר. (564)

ורבא, שאמר "זאת אומרת עבד עברי גופו קנוי", למד זאת מדברי הברייתא האומרת שעבד עברי נקנה בשטר.

ומקשים התוספות: **ותימה, דרבא דקאמר "עבד עברי גופו קנוי", היכי פליג אמתניתין?**

איך היה בכוחו של רבא לחלוק על דברי משנתנו, ולפסוק כדברי הברייתא? הרי בכל מקום שהמשנה חולקת על הברייתא, הלכה כדברי המשנה!

ולכאורה היה אפשר לתרץ, שאכן גם רבא מודה שלהלכה עבד עברי אין גופו קנוי, ומועילה בו מחילה בדיבור, וכל אשר אמר רבא לא אמר אלא להסביר את שיטת הברייתא בלבד.

אך התוספות שוללים את התירוץ הזה:

וליכא למימר, ואין לומר **דרבא דייק מדברי הברייתא הכי שהברייתא סוברת עבד עברי גופו קנוי, וליה לא**

564. קשה: אפילו אם נאמר שמשנתנו סוברת שעבד עברי אינו קנוי, עדיין אין משנתנו מיושבת, שהרי היה ראוי לשנות במשנתנו מחילה בפה!

וכן קשה: מדוע לא שנינו הפקר במשנתנו ובברייתא? והלא תוספות כתבו [בדיבור הקודם] שהפקר מועיל בעבד עברי!

565. העבד חייב את פעולתו [הרייח שהרויח ממעשה ידיו] או את גרעונו [תשלום "גרעון כסף"], ולפיכך כשטוען לחברו "עבדי אתה", הרי הוא כתובעו בטענת מטלטלין ולא בטענת קרקע. [על פי רש"י להלן כח א ד"ה טענה מעלייתא].

יש לומר: במשנתנו שנינו רק קניינים שהעבד קונה בהם את עצמו, ואילו מחילה והפקר אינם "הקנאה", שהרי האדון אינו מקנה לעבד את עצמו, אלא הוא מסלק את בעלותו בעבד, והעבד זוכה